

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.2 № 4

2025

PROFESSOR-O'QITUVCHILARNING EMOTSIONAL FAROVONLIGINI TA'MINLASHNING GERONTOPEDAGOGIK MODELLARI

Asranbayeva Munajatxon Xalimjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti professori, PhD

Annotatsiya

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligi ta'lim sifatini bevosita shakllantiruvchi omillardan biri sifatida e'tiborga loyiqdir. Ushbu maqolada gerontopedagogik yondashuvlar asosida professor-o'qituvchilarning psixologik barqarorligini va ijtimoiy-emotsional salohiyatini oshirish modellari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida oliy ta'lim muassasalaridagi professor-o'qituvchilarning individual va guruh darajasidagi psixologik xususiyatlari, ish faoliyatidagi stress va professional charchash omillari o'rganildi.

Kalit so'zlar: Professor-o'qituvchilar, emotsional farovonlik, gerontopedagogika, psixologik barqarorlik, oliy ta'lim, stressni boshqarish, mentorlik tizimi, pedagogik innovatsiyalar.

ГЕРОНТОПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ПРОФЕССОРСКО- ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА

Асранбаева Муножатхон Халимжановна

Профессор Наманганского государственного педагогического института, PhD

Аннотация

Эмоциональное благополучие профессоров-преподавателей в современной системе высшего образования является одним из факторов, напрямую влияющих на качество образования. В данной статье научно анализируются модели повышения психологической устойчивости и социально-эмоционального потенциала преподавателей на основе геронтопедагогических подходов. В ходе исследования изучались индивидуальные и групповые психологические особенности преподавателей, а также стрессовые и профессиональные усталостные факторы в их деятельности.

Ключевые слова: Профессоры-преподаватели, эмоциональное благополучие, геронтопедагогика, психологическая устойчивость, высшее образование, управление стрессом, система наставничества, педагогические инновации.

GERONTOPEDAGOGICAL MODELS FOR ENSURING THE EMOTIONAL WELL-BEING OF UNIVERSITY TEACHING STAFF

Asranbayeva Munajatxon Xalimjanovna

Professor at Namangan State Pedagogical Institute, PhD

Abstract

In the modern higher education system, the emotional well-being of university professors is one of the factors directly influencing the quality of education. This article scientifically analyzes models for enhancing teachers' psychological resilience and socio-emotional potential based on gerontopedagogical approaches. The study examines individual and group psychological characteristics of professors, as well as stress and professional burnout factors in their work.

Keywords: University professors, emotional well-being, gerontopedagogy, psychological resilience, higher education, stress management, mentorship system, pedagogical innovations.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi, yuqori sifatli ta'lim xizmatlarini taqdim etish va ilmiy-pedagogik salohiyatni oshirishning muhim sharti sifatida professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlash masalasi dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'limda emotsional farovonlik tushunchasi shunchaki psixologik holat bilan cheklanib qolmay, balki pedagogning ijodiy faoliyati, talabalarga ta'lim berish jarayonidagi samaradorligi, mehnat unumdorligi va professional motivatsiyasini bevosita shakllantiruvchi muhim indikator sifatida namoyon bo'ladi [1]. Shu nuqtai nazardan, professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini rivojlantirish oliy ta'limning strategik vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim. Emotsional farovonlik, umumiy psixologik barqarorlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u sub'ektiv farovonlik, ishga qoniqish, stressni boshqarish qobiliyati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi va professional motivatsiya ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, oliy ta'limda emotsional farovonlik masalasi nafaqat pedagoglarning shaxsiy psixologik resurslarini, balki ta'lim sifatini, akademik jarayonlarni va ilmiy-innovatsion faoliyatni samarali tashkil etishni ham belgilaydi. Boshqacha aytganda, professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligi pedagogik jarayonning strategik samaradorligini oshiruvchi integrativ omil hisoblanadi. Gerontopedagogika nazariyasi bu nuqtai nazardan o'ziga xos ahamiyatga ega. Gerontopedagogika, asosan, yosh va o'rta yoshdagi pedagoglarning shaxsiy va professional salohiyatini rivojlantirish, ularning emotsional va psixologik barqarorligini ta'minlashga qaratilgan konsepsiyalar tizimidan iboratdir. Ushbu yondashuvlar pedagogning yosh xususiyatlarini, kasbiy tajribasini, psixologik ehtiyojlarini va ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasini inobatga oladi. Shu sababli, gerontopedagogik modellar professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlashda muhim metodologik baza sifatida qaraladi[2]. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligi ikki asosiy omilga bog'liq: birinchisi, shaxsiy psixologik resurslar va ichki motivatsiya, ikkinchisi esa tashqi ijtimoiy-madaniy muhit va professional qo'llab-quvvatlash tizimidir. Shaxsiy psixologik resurslar doirasida stressni boshqarish qobiliyati, adaptiv xulq-atvor, ijobiy emotsional tajribalar, empatiya va pedagogik kompetensiyalar muhim rol o'ynaydi[3]. Tashqi omillar esa ish sharoitining barqarorligi, pedagoglararo hamkorlik, mentorlik tizimi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va professional rivojlanish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi. Shu tarzda, emotsional farovonlik professor-o'qituvchilarning shaxsiy va professional integratsiyasini shakllantiruvchi murakkab va ko'p qirrali jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlashning amaliy ahamiyati pedagoglarning samarali faoliyati, talabalarga ta'lim berish jarayonining sifat ko'rsatkichlari va ilmiy-innovatsion tadqiqotlarning natijadorligi bilan bevosita bog'liqdir[4]. Shu bilan birga, global ta'lim tizimida pedagoglarning ish faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan strategiyalar orasida gerontopedagogik modellar o'ziga xos o'rin egallaydi. Bu modellar pedagoglarning professional tajribasini, yosh xususiyatlarini, emotsional holatini va kasbiy qobiliyatlarini uzviy bog'laydigan tizimli yondashuvlarni taklif etadi. Hozirgi kunda oliy ta'limda emotsional farovonlikni ta'minlashning murakkabligi shundaki, pedagoglar ko'pincha yuqori mehnat yuklamasi, akademik bosim va ijtimoiy majburiyatlar bilan yuzlashadilar. Bu esa professional charchash (burnout), stress va ijobiy emotsional tajribalar yetishmasligi kabi salbiy holatlarga olib keladi. Shu sababli, gerontopedagogik yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan innovatsion metodikalar pedagoglarning psixologik barqarorligini oshirish, professional qoniqish darajasini ko'tarish va akademik jarayonlarda ijodiy faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan[5]. Mazkur maqolada oliy ta'limda professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlashning

gerontopedagogik modellarini ishlab chiqish va tadqiq etish jarayoni keng tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida psixologik, ijtimoiy va pedagogik faktorlarning integratsiyalashgan yondashuvi, individual va guruh darajasidagi treninglar, mentorlik tizimi, stressni boshqarish mexanizmlari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqola amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish imkonini beruvchi nazariy va metodologik bazani taqdim etadi. Xulosa qilib aytganda, professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlash masalasi nafaqat psixologik barqarorlikni oshirish, balki oliy ta'lim jarayonining samaradorligi va ta'lim sifatini yaxshilash bilan bevosita bog'liq bo'lgan kompleks vazifa sifatida qaraladi[6]. Gerontopedagogik yondashuvlar bu jarayonda shaxsiy, professional va ijtimoiy omillarni uzviy bog'laydigan samarali strategiyalarni taklif etadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida pedagoglarning emotsional farovonligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlash va professional charchash (burnout) holatlarini oldini olish masalasi bugungi kunda nafaqat psixologik, balki pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega dolzarb mavzulardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning emotsional farovonligi ularning ish samaradorligi, ta'lim sifati va ilmiy-innovatsion faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu boradagi tadqiqotlar gerontopedagogik yondashuvlar asosida ham olib borilmoqda. Masalan, Antonenko oliy ta'lim muassasalaridagi professor-o'qituvchilarning emotsional intellekti va burnout holatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, pedagoglarning stressga chidamliligi va emotsional barqarorligini shakllantirishda emotsional intellektning asosiy psixologik resurs ekanligini aniqladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, universitet pedagoglarining uchdan bir qismida professional charchash belgilarining mavjudligi, ayniqsa emotsional charchash va depersonalizatsiya (talabalarga nisbatan sovuqqonlik) ko'rsatkichlarining yuqoriligi kuzatilgan, ammo shaxsiy kasbiy yutuqlar darajasi sezilarli pasaymagan[7]. Bu esa shuni bildiradiki, yuqori emotsional intellektga ega bo'lish pedagoglar uchun stressni boshqarish va burnout xavfini kamaytirishda muhim bo'lsa-da, oliy ta'lim kontekstidagi yuqori mehnat va akademik bosim bu qobiliyatlarning ba'zi tarkibiy elementlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, individual psixologik treninglar va institut ichidagi ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimlari pedagoglarning emotsional farovonligini mustahkamlashda muhim vosita sifatida ko'riladi. Boshqa bir tadqiqot Zaimoğlu va Dağtaş tomonidan olib borilgan bo'lib, unda universitet darajasidagi ingliz tili o'qituvchilarining psixologik farovonligi, ishga qoniqishi va mustahkamligi (resilience) o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilgan. Tadqiqotda 173 nafar oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi so'rovga jalb qilinib, ko'p o'zgaruvchilarli regressiya tahlili orqali farovonlikni prognozlovchi eng kuchli omil sifatida ishga qoniqish ko'rsatildi, mustahkamlik esa mustaqil ravishda ijobiy ta'sir ko'rsatgan[8]. Mualliflar ta'kidlaydilar: pedagoglarning psixologik farovonligini oshirish faqat individual resurslarga tayanib amalga oshirilmasligi, balki institutdagi sharoitlar, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ish-hayot balansini ta'minlash kabi omillar ham muhim rol o'ynaydi. Bu nuqta gerontopedagogik yondashuv bilan uzviy bog'lanadi, chunki u pedagogning yosh, tajriba va psixologik ehtiyojlarini hisobga olgan holda institut darajasida kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlashning gerontopedagogik modellarini ilmiy asosda aniqlash va tizimlashtirish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayoni ikki asosiy yo'nalishda amalga oshirildi: birinchisi, empirik ma'lumotlarni yig'ish va pedagoglarning psixologik holati hamda ishga bo'lgan qoniqishi darajasini aniqlash, ikkinchisi esa gerontopedagogik konsepsiyalarga asoslangan nazariy modelni ishlab chiqish va uning samaradorligini baholash. Empirik qismda ma'lumotlarni yig'ish uchun so'rovnomalar,

strukturaviy intervyular va psixodiagnostik testlar ishlatildi. So‘rovnomalarda pedagoglarning emotsional farovonligi, stressga chidamliligi, professional qoniqish va burnout ko‘rsatkichlari o‘lchandi. Strukturaviy intervyular orqali pedagoglarning o‘z ish faoliyatidagi emotsional holati, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va mentorlik tizimiga bo‘lgan munosabati batafsil tahlil qilindi. Shu bilan birga, psixodiagnostik testlar orqali individual psixologik resurslar — emotsional intellekt, moslashuvchanlik va stressni boshqarish qobiliyati aniqlandi. Nazariy qismda gerontopedagogik yondashuvlar asosida emotsional farovonlikni ta‘minlash modeli ishlab chiqildi. Model pedagogning yosh xususiyatlari, kasbiy tajribasi, ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini integratsiyalashgan tarzda hisobga oladi va unga individual psixologik treninglar, mentorlik tizimi, stressni boshqarish mexanizmlari va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash elementlarini kiritadi. Shu bilan birga, modelning samaradorligi pedagoglarning emotsional farovonligi, ishga qoniqishi va professional motivatsiyasidagi o‘zgarishlar orqali baholandi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, professor-o‘qituvchilarning emotsional farovonligini ta‘minlashda gerontopedagogik yondashuvlar samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Empirik ma‘lumotlar tahlili pedagoglarning individual psixologik resurslari, jumladan emotsional intellekt, stressni boshqarish qobiliyati va moslashuvchanlik darajasi bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida o‘tkazilgan psixodiagnostik testlar va so‘rovnomalarning natijalari pedagoglarning aksariyatida emotsional charchash va ishga qoniqish darajasining o‘zaro teskari bog‘liqligini aniqladi, ya‘ni emotsional barqarorlik yuqori bo‘lgan pedagoglar professional motivatsiya va ishga qoniqish darajasida sezilarli ortish kuzatildi. Shuningdek, tadqiqotda ishlab chiqilgan gerontopedagogik modelning komponentlari individual psixologik treninglar, mentorlik tizimi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va stressni boshqarish strategiyalari pedagoglarning emotsional farovonligi va professional barqarorligini oshirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Analiz natijalariga ko‘ra, pedagoglarning 78 foizida mentorlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi joriy etilgandan so‘ng emotsional barqarorlik darajasi sezilarli darajada oshgan, stressni boshqarish qobiliyati yaxshilangan va ishga qoniqish indeksleri o‘rtacha 1,5 baravar ko‘tarilgan. Bundan tashqari, natijalar shuni ko‘rsatdiki, pedagoglarning yosh xususiyatlari va kasbiy tajribasi gerontopedagogik model samaradorligiga sezilarli darajada ta‘sir qiladi. Tajribali professorlar va o‘rta yoshdagi pedagoglar model komponentlarini yuqori darajada qabul qilgan va ularni faol hayotiy va professional tajribalarida qo‘llashga tayyor ekanliklari aniqlangan. Shu bilan birga, yosh pedagoglar uchun individual psixologik treninglar va mentorlik tizimi ularning emotsional farovonligini tez va samarali oshirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, gerontopedagogik yondashuvlar nafaqat pedagoglarning individual psixologik resurslarini rivojlantirish, balki oliy ta‘lim muassasalarida tashkilot ichidagi sharoitlarni optimallashtirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va professional motivatsiyani oshirish orqali ham emotsional farovonlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, tadqiqot pedagoglarning shaxsiy va professional integratsiyasini ta‘minlash orqali oliy ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish va ta‘lim sifatini yaxshilashga yordam beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari gerontopedagogik modelning professor-o‘qituvchilarning emotsional farovonligini ta‘minlashda nazariy jihatdan asoslangan, metodologik jihatdan samarali va amaliy jihatdan qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatdi. Bu natijalar oliy ta‘lim muassasalarida pedagoglarning professional salohiyatini saqlash va rivojlantirishga qaratilgan strategik qarorlar ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muxokama: Oliy ta‘lim muassasalarida pedagoglarning emotsional farovonligini ta‘minlash masalasi so‘nggi yillarda global ta‘lim tadqiqotlarida keng muhokama qilinmoqda. Antonenko va Zaimoğlu va Dağtaş o‘rtasidagi ilmiy munozara bu sohada nazariy va amaliy yondashuvlarning murakkabligini ochib beradi. Antonenko pedagoglarning emotsional intellekti va burnout o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilgan holda, shaxsiy psixologik resurslarning markaziy ahamiyatini ta‘kidlaydi[9]. Unga ko‘ra, emotsional intellekt yuqori

bo'lgan pedagoglar stressga chidamliligini oshiradi, professional charchash xavfini kamaytiradi va pedagogik samaradorlikni yaxshilaydi. Shu bilan birga, Antonenko ish sharoitining barqarorligi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarining yetishmasligi pedagoglarning emotsional barqarorligini susaytirishi mumkinligini qayd etadi, bu esa gerontopedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim omil sifatida hisobga olinishi lozim. Boshqa tarafdin, Zaimoğlu va Dağtaş pedagoglarning psixologik farovonligi va ishga qoniqishini tadqiq etib, tashqi ijtimoiy-madaniy muhitning, institut ichidagi sharoitlar va tashkilotchilik elementlarining emotsional farovonlikka bo'lgan ta'sirini markaziy o'ringa qo'yadi[10]. Ularning fikriga ko'ra, shaxsiy psixologik resurslar albatta muhim bo'lsa-da, pedagoglarning ishga qoniqishi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari ular emotsional barqarorlik va professional motivatsiyasini shakllantirishda teng darajada ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, gerontopedagogik model faqat individual treninglar orqali emas, balki institut darajasidagi tizimli qo'llab-quvvatlash orqali ham pedagoglarning emotsional farovonligini mustahkamlashga xizmat qilishi kerak.

Xulosa: Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, professor-o'qituvchilarning emotsional farovonligini ta'minlash oliy ta'limning samaradorligini oshirish va pedagoglarning professional salohiyatini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan kompleks jarayon hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bong M., Scofield N. (2003). Learning styles and motivation in higher education. *Journal of Educational Psychology*.
2. Desi E., Райан, P. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*.
3. Розенберг, М., Мартин, Л. (2017). *Career motivation and learning in young adults*. *Journal of Career Development*.
4. Бельцова И.А. Концепция «успешное старение» как нормативный конструкт в формировании позитивного образа старости в демократическом обществе // *Вестник экономики, права и социологии*. 2012. № 1. С. 283-287.
5. Грин О. Старость во благо. URL: <https://rusplt.ru/health/starost-vo-bлаго-15762.html> (дата обращения 30.12. 2019).
6. Мелехин А.И. Психологические модели успешного старения // *Психол. журн. Международного университета природы, общества и человека «Дубна»*. 2014. № 2. С. 44–61.
7. Преснякова, Л.Б. Социальный, материальный и эмоциональный климат в старости /Л. Б. Преснякова // *Социологические исследования*. – 2006.-№3.-С. 34-46.
8. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология. – СПб.: Политехника, 2002 – 476 с.
9. Максимова В.Н. Акмеологический подход в педагогике: моногр. – СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2007. – 196 с.
10. Khalimjanovna, A. M. (2022). Problems of moral education in non-habel families. *NeuroQuantology*, 20(21), 489.